

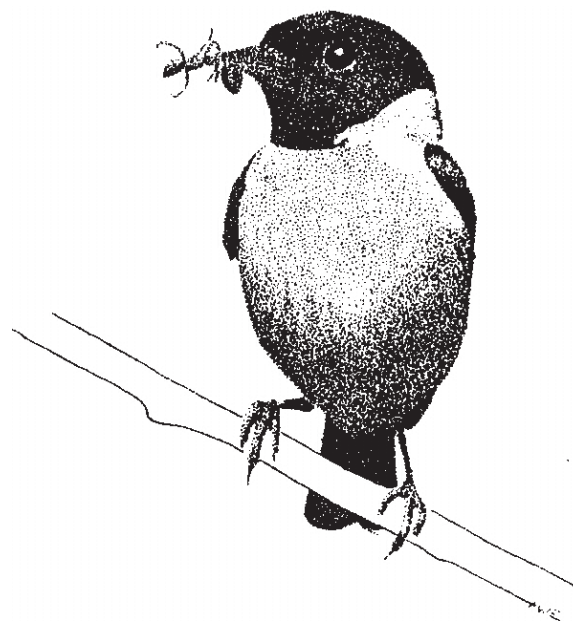
Broednieuws 23

Rondschrijven Nestkaartenproject maart 2010

Het Meetnet Nestkaarten is onderdeel van het Meetnet Broedvogels, dat wordt georganiseerd in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). De werkzaamheden worden uitgevoerd door SOVON in samenwerking met het CBS en financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van LNV.

Samenstelling: Frank Majoor & Fred Hustings
Nieuw adres SOVON, Natuurplaza, Toernooiveld 1,
6525 ED Nijmegen, 024-7 410 410
E-mail nestkaart@sovon.nl

Na een lange en koude winter is het half maart eindelijk voorjaar geworden. Het is duidelijk dat het in ieder geval voor een aantal standvogels een laat broedseizoen gaat worden! Maar zal het ook zo succesvol worden als het voorgaande jaar? En zullen de muizeneters eindelijk weten te profiteren van de aantrekkende muizenstand? We zullen het weten

Awie de Zwart

aan het eind van het seizoen. Eerst maar eens een paar maanden lekker ertegenaan in het veld!

In dit nummer van Broednieuws naast de gebruikelijke mededelingen ook bijdragen over Boerenzwaluw, Houtduif en Nijlgans.

Weer een nieuwe versie van de Digitale Nestkaart!

Medewerkers zullen wel een mailtje hebben ontvangen met het bericht dat een nieuwe versie van de Digitale Nestkaart kan worden gedownload. Als

dat niet het geval is: kijk op de website (www.sovon.nl) en haal de nieuwste versie op.

Belangrijke informatie voor ringers

Vele waarnemers die meedoen aan het Nestkaartenproject ringen jonge vogels. Sinds enige tijd wordt dit ook gepromoot door het Vogeltrekstation (zie www.vogeltrekstation.nl/pullen.htm). Het invullen van nestkaarten en het ringen van de jongen maakt de verzamelde gegevens extra waardevol. Hierdoor is het mogelijk om nestgegevens (bijv. habitat, legbegin, broedsucces) te koppelen aan de overleving van de jongen. Voorwaarde hiervoor is dat de pulpenringers hun ringgegevens invoeren in de Digitale Nestkaart. Om te voorkomen dat de ringers hun gegevens zowel op de Digitale Nestkaart moeten invoeren als in het invoerprogramma van het Vogeltrekstation (POOT), is vorig jaar een exportmogelijkheid gemaakt om POOT bestanden te exporteren vanuit de Digitale Nestkaart. Sinds 1 januari 2010

wordt POOT niet meer gebruikt door het Vogeltrekstation. In plaats daarvan wordt nu gewerkt met GRIEL. We willen dit voorjaar een exportmogelijkheid voor het nieuwe programma van het Vogeltrekstation inbouwen in de Digitale Nestkaart.

GRIEL is op een aantal punten een verbetering ten opzichte van POOT. Er zijn echter ook nadelen. Een daarvan is dat het op dit moment niet meer mogelijk is om relaties tussen geringde vogels te leggen. Bij het ringen van nestjongen is juist sprake van veel relaties (tussen ouders en hun jongen, tussen ouders onderling of tussen jongen onderling). Zulke informatie over familierelaties is dus alleen nog te achterhalen via de Digitale Nestkaart.

Veel ringers voeren op dit moment hun ringgegevens in op nestkaarten. Het lijkt erop dat een deel van hen alleen nestkaarten invult van de nesten waar jongen geringd konden worden, en niet van de nesten die om welke reden dan ook geen jongen opleverden. Hierdoor is het niet mogelijk om het broedsucces

goed te kunnen berekenen.

Dus: als je alle mogelijke informatie uit je verzamelde gegevens wilt halen, voer dan je ringgegevens in op de Digitale Nestkaart en maak ook nestkaarten voor de nesten waar je niet hebt kunnen ringen. Heel veel dank daarvoor!

Nestonderzoek Boerenzwaluw

Onderzoek aan de Boerenzwaluw wordt gestimuleerd door verschillende organisaties waaronder SOVON, Vogelbescherming en het Vogeltrekstation. Het is immers een soort die het door allerlei omstandigheden in de broed- en wintergebieden moeilijk heeft. Kennis van factoren die het broedsucces bepalen is van essentieel belang. Vorig jaar is er een mooie flyer uitgegeven 'Doe mee aan onderzoek! Geef Boerenzwaluw een steun in de rug'. Deze flyer is te downloaden via de website <http://www.sovon.nl/default.asp?id=802>.

De Boerenzwaluw is een makkelijk te onderzoeken soort. De nesten zijn gemakkelijk te vinden en de jongen zitten lekker lang in het nest. Wel is het nodig om goede afspraken te maken met de eigenaren van de gebouwen waarin de vogels broeden. Enkele tips voor het veldonderzoek volgen hieronder.

Werkwijze

Kies enkele boerenbedrijven uit met een behoorlijk aantal broedparen Boerenzwaluwen (of controleer een aantal andere plekken waar ze graag broeden, zoals onder bruggen of in vrijstaande schuurtjes). Ideaal voor onderzoek is een populatie van in totaal 40 paar of meer. Maak éénmaal per 10 dagen een ronde langs de nesten. Het seizoen is lang... van mei tot en met augustus. Het is handig om de nesten met een stift te nummeren (nummer op de balk naast het nest schrijven, als dat mag van de boer).

De eieren zijn te tellen met een spiegeltje of door voorzichtig te voelen met je vingertoppen. De jongen zijn op deze wijze echter niet goed te tellen. Als ze 5-13 dagen oud zijn, kun je ze zonder gevaar (kans op verstoring of beschadiging) voorzichtig uit het nest pakken om ze te tellen of te ringen. Dan is het ook mogelijk om de leeftijd te schatten (tabel 1). Tel vooral ook de niet-uitgekomen eieren, dit levert belangrijke informatie op!

Foto folder

Tot slot is ook de nacontrole van groot belang oftewel: zijn de jongen succesvol uitgevlogen of niet. Onder een uitgevlogen nest ligt een grote berg poepjes terwijl het nest zelf volzit met bloedspoelschilfers (gruis). Een nest dat heel schoon is, zal mislukt zijn. Indien de jongen dood zijn, liggen ze vaak in het nest, soms echter op de grond onder het nest. Ze zijn dan van ellende uit het nest gekropen, iets dat regelmatig voorkomt bij voedseltekort in slechtweelperiodes.

Tabel 1. Leeftijd bepaling van jonge Boerenzwaluwen

1 dag: jongen zeer klein, met eitand
5 dagen: bloedspoelen van handpennen beginnen door te komen
6-9 dagen: handpennen in bloedspoelen
9 dagen en ouder: bloedspoelen handpennen beginnen te spruiten
12-13 dagen: slagpennen half volgroeid, lichaamsveren spruiten
Ca. 15 dagen: slagpennen 3/4 volgroeid
Ca. 18 dagen: jongen vrijwel vliegvlug
20-22 dagen: jongen verlaten nest

Herhaalde oproep

Alle vogels zijn ons dierbaar, maar van sommige willen we meer weten. Van de volgende soorten hebben we de grootste behoefte aan meer nestkaarten: Slobeend, Eider, Scholekster, Tureluur, Gierzwaluw, Veldleeuwerik, Boerenzwaluw, Graspieper, Gekraagde Roodstaart, Roodborsttapuit, Merel, Kleine Karekiet, Spreeuw en Ringmus. Indien u in 2010 een nest van een van deze soorten tegenkomt, zouden we de gegevens graag op nestkaart ontvangen. Nog mooier is het natuurlijk als u uw veldwerk speciaal op een van deze soorten richt. Maar ook nestkaarten van roofvogels, uilen, Kieviten, mezen en andere holenbroeders blijven natuurlijk bijzonder welkom. Aan een aantal zeldzame en verstoringgevoelige soorten wordt al onderzoek verricht door andere onderzoekers. Indien u een territorium

tegenkomt van Blauwe Kiekendief of Grauwe Klauwier, geef dit dan door aan Olaf Klaassen (SOVON) resp. Stef Waasdorp (Stichting Bargerveen). Ga niet zelf op zoek naar het nest!

Heeft u nog oude en niet eerder ingestuurde nestgegevens van Koolmees, Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger in de boekjes staan? We zouden ze graag alsnog ontvangen! De eerste eilegdatum van deze soorten verschaft, in relatie met de voorjaars-temperatuur, belangrijke informatie over de effecten van de klimaatverandering. Iedere reeks draagt in belangrijke mate bij aan dit onderzoek. Het lijkt er namelijk op dat er grote verschillen bestaan in eerste eilegdatum tussen zowel de verschillende regio's als de verschillende bostypen.

Registratie medewerkers Nestkaartenproject

In 2010 wordt, net als in de afgelopen jaren, een registratiebewijs verstrekt voor deelname aan het Nestkaartenproject.

Medewerkers die afgelopen jaar nestkaarten instuurden (voor zover met naam en adres bekend), ontvangen automatisch een nieuw registratiebewijs. De overige personen moeten zelf bij SOVON een registratiebewijs aanvragen. Bij dit nummer van *Broednieuws* vindt u dan ook een registratiebewijs of een aanvraagformulier.

Het registratiebewijs moet u meenemen bij uw veldwerk. Bij controle door bijvoorbeeld een me-

dewerker van de AID kunt u het tonen, als bewijs van het feit dat u bij SOVON bekend staat als medewerker aan het Nestkaartenproject. Indien u niet geregistreerd staat als medewerker, kan SOVON niet borg staan voor uw werkzaamheden in het veld. Los hiervan is het altijd van belang dat u zelf toestemming vraagt bij de terreineigenaar, en dat u zo voorzichtig mogelijk te werk gaat om de broedvogels zo min mogelijk te verstoren. Lees daarom vóór ieder broedseizoen de handleiding nog eens nauwgezet door, en speciaal de passages over het veldwerk. Het belang van de vogel staat altijd voorop.

Maastrichtse Houtduiven broeden veilig op een steenworp van het voer

Peter Alblas

Maastrichtse Houtduiven hebben een goed broedsucces, dat niet representatief is voor de Nederlandse situatie aan het begin van de 21e eeuw. Het moet eerder worden gezien als een toevallig, lokaal en tijdelijk (?) fenomeen. Een experiment als het ware, om het maximale uit het broedsucces van Houtduiven te halen. Hoe komt dat?

Dit verhaal gaat over 246 Maastrichtse houtduifnesten, die voornamelijk in 2008 en 2009 gevolgd werden. Het zoomt ook in op de rol van Zwarte Kraaien, taxichauffeurs, drugstoeristen en milieuperrons.

Hamsters en Houtduiven

In Zuid-Limburg doet zich op verschillende locaties een bijzondere situatie voor: vanaf juli is er voedsel (graan) in overvloed. Her en der liggen tegenwoordig immers Hamsterleefgebieden: akkergebieden waar ten behoeve van de Hamster een deel van het graan niet wordt geoogst maar blijft staan. Pas in februari worden de percelen geklepeld en geploegd. Al die tijd is er graan te vinden voor onder andere Houtduiven. In de broedtijd hebben die hun krop in *no time* vol, waarna ze terug kunnen naar het nest om de inhoud te bewaken.

Harvey van diek

Maastrichtse Houtduiven zijn eigenlijk geen echte stedelingen. Ze broeden wel in de stad maar halen hun voedsel (grotendeels) buiten de stad. Ze maken in groten getale gebruik van de Hamsterleefgebieden Amby en Heer, op minder dan 5 km van de onderzochte broedgebieden

Veranderde verspreiding

Er is van alles aan de hand in Houtduif-land. De soort is nog steeds een talrijke broedvogel, maar de verspreiding is in detail gewijzigd. Nestelden Houtduiven in de jaren zeventig van de 20e eeuw nog volop in dichte sparrenbossen, in de jaren negentig was dat voorbij. Het voedselaanbod is totaal veranderd door landbouwkundige veranderingen zoals wijzigingen in gewaskeuze (van zomergranen naar wintergranen en maïs) en efficiëntere oogstechnieken. De soort is in bosgebieden tegenwoordig helemaal niet zo talrijk meer, en dat geldt ook voor delen van het agrarisch cultuurlandschap. Er wordt zelfs gesuggereerd dat de Houtduif het tegenwoordig voor een groot deel van de steden moet hebben. Daar zitten momenteel immers de mooie dichtheden.

Over dat broeden in de stad zijn echter nauwelijks Nederlandse gegevens te vinden. Stadsavifauna's melden steevast hoge aantallen broedvogels, maar die zijn gebaseerd op territoriumkartering in het 'gewone' broedseizoen. Dat van de Houtduif komt echter pas goed op gang wanneer de meeste karteerders (en nestzoekers) hun veldwerk al hebben afgerond. In Engeland ondernam slechts 30% van de (plattelands)paren een broedpoging vóór juli.

Waarom Houtduiven in Maastricht volgen

Aan het eind van mijn eerste seizoen nesten zoeken (2003) ontdekte ik plotseling broedende Houtduiven op allerlei plekken bij mijzelf in de wijk (De Heeg, Maastricht). Ik maakte wat notities en ging met vakantie. Na de vakantie zaten ze er nog steeds. En het

ging ze heel wat beter af dan de Houtduif-nesten die ik eerder dat jaar gevonden had. Toen voelde ik me nog een boekhouder van mislukkingen.

De jaren daarna volgde ik de Houtduif mondjesmaat. Mijn belangstelling werd weer aangewakkerd met het verschijnen van de Avifauna van Limburg (2006). Daarin staat een intrigerend overzicht van Fred Hustings over legbegin en broedsucces van Houtduiven in agrarisch cultuurlandschap in Noord-Limburg. Toevallig gevonden legsels werden gestart tussen eind maart en half augustus. Toen hij systematisch door bleef zoeken, vond hij ook na half augustus vers gestarte legsels, tot in de tweede helft van september. De legpiek lag tussen half juli en half augustus. Een en ander kwam redelijk overeen met bevindingen van Rob Bijlsma, die in de jaren zeventig een ongelooflijk aantal keren in bomen klom om houtduifnesten te inspecteren (artikelen in Limosa 53[1980]: 11-19 en De Tjiftjaf 23[1978]: 9-34).

Het lage nestsucces van Fred's duiven verbaasde me wel: 12,1% bij 75 gevolgde nesten. Wel in lijn met de 7,8% uit het landelijk nestkaartbestand die in 1999 in Broednieuws stond, op basis van 168 nesten. Niet-uitsterven lijkt me dan een hele prestatie... Mijn stapeltje nestkaarten uit 2003 (30 kaarten, waarvan 25 Mayfield-geschikt) gaf al een rooskleuriger beeld: een nestsucces van 27% (echter met een 95% betrouwbaarheidsinterval tussen 11 en 63%!; dóórzoeken dus!)

Reden genoeg om de Maastrichtse Houtduiven eens wat beter onder de loep te nemen.

Nestsucces

In 2008 volgde ik vanaf 1 augustus 51 houtduifnesten in Maastricht. In 2009 startte ik begin juni en werden het er 154.

De onderzoeksperiode dekte niet het hele broedseizoen, maar wel de belangrijkste periode dat er jongen geproduceerd worden. Zo ontstaat er een verte-

kend beeld, dat ik heb geprobeerd te ondervangen door het nestsucces te berekenen per maand (= over in die maand gestarte legfels). Dit is opgenomen in tabel 1. Het valt daarbij op dat je een flink aantal nestdagen nodig hebt om een beetje betrouwbaar nestsucces te kunnen berekenen!

De eigen resultaten kunnen worden vergeleken met de landelijke (waarin de Maastrichtse overigens zijn opgenomen en met 40% van het aantal nestdagen onevenredig vertegenwoordigd zijn).

Het eerste dat opvalt, is dat de Maastrichtse Houtduiven goed boeren in vergelijking met de landelijke. Dat heeft veel te maken met het gemak waarmee ze aan voedsel kunnen komen. Voor Houtduiven is het belangrijk om niet te lang weg te blijven van het nest met de grote, opvallende eieren of kwetsbare jongen. De Maastrichtse Houtduiven zijn niet voor niets selectief in de keuze van hun nestlocatie (zie verderop)!

September is de topmaand voor 'jongen-op-het-nest'. In september vliegen veel jonge Houtduiven uit, van legfels gestart tussen half juli en half augustus. Dit massale uitvliegen loopt door tot half oktober en zakt dan in. Legfels die in september begonnen worden, doen het duidelijk slechter. Wellicht vermindert de broeddrijf aan het eind van een lang en succesvol seizoen. Bedenk wel dat die septemberlegfels pas op zijn vroegst half oktober uitvliegen! De laatste jongen vlogen in de eerste week van november uit. Enkele legfels werden in oktober gestart. Geen van deze legfels leverde vliegvlugge jongen op. Het zeer zachte najaar van 2009 kan de cijfers positief beïnvloed hebben.

Zoek de drukte

De hele stad Maastricht ligt op vliegafstand van de Hamstergebieden. Je zou verwachten dat de duiven dan ook gelijkmatig verspreid over de hele stad broeden. Dat is niet het geval. In een oude hoogstamboomgaard van 1,5 ha, grenzend aan een hamsterakker, zit zelfs geen enkel houtduivennest.

Uit de literatuur is bekend dat Houtduiven hun nest-

plaatskeuze sterk laten bepalen door de aanwezigheid van predatoren. Ze zoeken hun heil in lastig toegankelijke nestlocaties (dichte bosjes of doornstruiken) of onder de paraplu van roofvogels die fel op predatoren reageren. Over de broedassociatie van Houtduiven en Boomvalken verscheen in de jaren tachtig een boeiend artikel in *Limosa* (jawel, weer van Rob Bijlsma).

In Maastricht is de Zwarte Kraai de belangrijkste predator. Hoe die te omzeilen? Door slimme keuzes te maken! Ludwik Tomialojc beschreef al eens fraai het effect van de vestiging van een paar (Bonte) Kraaien op de nestplaatskeuze van Houtduiven in een Pools park. Ze gingen acuut langs de drukste lanen broeden.

In Maastricht lijken de duiven dezelfde afweging te maken: ze nestelen vooral langs drukke wegen. De hoogste dichtheden worden bereikt op de markt, waar de drukte van overdag naadloos overgaat in die van het uitgaanspubliek, de taxichauffeurs en de drugstoeristen. Daar hebben de kraaien te weinig rust om stevig broedende duiven van het nest te jagen. Opmerkelijk is de plek van het meest succesvolle nest van 2009. Liefst 6 jongen vlogen uit van een nest op 3 meter hoogte, op de onderste takkrans van een linde naast een milieuperron. Hier komen bewoners tijdens bijna alle daglichturen hun afval brengen. Een zeer drukke plek dus, maar wel zeer gewild: toen het nest na het eerste broedsel uit de boom viel, werd aan de andere kant van de stam onmiddellijk een nieuw nest gebouwd.

Oproep

Ik hoop te hebben aangetoond dat de Houtduif een boeiend studieobject vormt voor de stadsbewonende vogelaar. Talrijk genoeg om er onderzoek aan te doen, makkelijk te vinden en er valt nog veel aan te ontdekken. Het zou interessant zijn om de Maastrichtse gegevens te kunnen vergelijken met andere situaties, waarin geen overvloedige dis in de vorm van Hamsterakkers beschikbaar is. Hoe redden ze zich in andere steden?

Tabel 1. Nestsucces van Maastrichtse Houtduiven per maand, vergeleken met landelijke cijfers (Digitale Nestkaart).

Legsel begonnen in	Aantal nesten	Nestdagen	Aantal nesten mislukt	Nestsucces (Mayfield)	95% betrouwbaarheids-interval
Maart-mei	35	708	15	38%	Niet berekend
Juni	37	771	11	52%	35-77%
Juli	56	1052	17	48%	34-68%
Augustus	81	1543	20	56%	43-72%
September	26	470	13	23%	11-49%
Maastricht totaal	246	4559	86	42%	35-51%
Nederland totaal	705	11218	383	21%	18-25%

Nijlganzen in Arnhem

Frank Majoor

De Nijlgans is oorspronkelijk afkomstig uit Afrika ten zuiden van de Sahara. Daar broeden ze meestal aan het begin van het regenseizoen. Zo'n 10% van de broedvogels aldaar kent een tweede broedsel. De eieren worden ca. 29 dagen bebroed en de jongen zijn na ongeveer 72 dagen vliegvlug.

De eerste Nijlgans in Nederland broedde in 1967 nabij Den Haag, waarna een spectaculaire uitbreiding begon. In 1999 kwam het eerste paar tot broeden in de Arnhemse stadsparken. Voor mij het signaal om meteen met een ringproject te starten. Na een snelle groei is het aantal succesvolle paren in de Arnhemse stadsparken al jaren stabiel rond de 10.

In Nederland broedt de Nijlgans meestal in het (vroeg) voorjaar. In de stadsparken van Arnhem zijn jaarlijks al in januari of februari paren met jongen waar te nemen. Na de strenge winter van 2009/10 was er echter tot half maart nog geen paar met jongen te bekennen. Het vroegste paar ooit

Datum	Waarneming
24-11-2008	eileg
01-01-2009	9 jongen (1 dag oud; foto onder)
21-01-2009	1 jong
22-01-2009	0 jong
01-03-2009	broedt
30-03-2009	3 jongen (1 dag oud)
11-05-2009	man met 3 jongen, vrouw broedt (start eileg rond 23-04-09; de 3 jongen toen 3,5 week oud)
01-06-2009	9 jongen (1 dag oud) + 3 grote jongen
23-06-2009	9 jongen + 3 vliegvlug
16-07-2009	9 jongen
05-09-2009	9 jongen vliegvlug

foto: Frank Majoor

kreeg half december 2004 jongen. De vroegste (2-3) paren hebben vaak een tweede broedsel. Per succesvol broedsel worden doorgaans 5-10 jongen vliegvlug. Buiten de stad worden de eerste jongen eind maart gezien.

De winter van 2008/09 was koud, met een vorstperiode van eind december tot eind januari. De vroege paren hebben hier behoorlijk last van gehad. Zo ook het paar in de vijver bij Musis Sacrum, in het centrum van Arnhem. De man van dit paar heb ik geringd als adult in 2001 en heeft nu zijn derde vrouw. Deze man broedt jaarlijks succesvol en heeft in totaal in negen broedseizoenen 84 jongen vliegvlug weten te krijgen. Zijn huidige partner is geringd als nestjong in 2005 en ze zijn samen sinds 2007.

Op 1 januari 2009 liep het paar met pas geboren jongen over het ijs... maar dat liep niet goed af. Drie weken later waren alle jongen dood. Desondanks slaagde dit paar erin om toch nog twee broedsels vliegvlug te krijgen! Deze man heeft regelmatig twee succesvolle broedsels; dit was het geval in 2005, 2006, 2008 en 2009. Twee generaties jongen tegelijkertijd heb ik echter nooit gezien! Ook in de literatuur kan ik er niets over vinden. De oude jongen waren zo nu en dan agressief tegen de kleine jongen. Daarom was de man meestal bij de oude jongen en de vrouw bij de kleine jongen. Maar gebroederlijk bij elkaar staan kon ook.

In de tabel staan de waarnemingen aan dit paar weergegeven.

Oproep: Let op gekleurringde Nijlganzen!
Meer informatie zie www.frankmajoor.nl

foto: Harvey van Diek